

Христина СТАНЕВА
(Велико Търново)

КНИЖОВНО-РАЗГОВОРНАТА РЕЧ И МЕДИЙНОТО ПРОСТРАНСТВО

Петата конференция по проблемите на българската разговорна реч е още едно доказателство, че всички ние продължаваме да “усещаме”, да “слушаме” по с л а н и я т а на тази специфична подсистема на книжовния език, която тук, в старата столица на българския дух, е още и една истинска “топла връзка” между всички нас. Защото, както пише П. Калканджиев: “Езикът е средство, чрез което изразяваме душевния си живот и се взаимноразбираме; той е преди всичко говор. Само като говор, подкрепен от необходимите жестове, той е жив и естествен и действа непосредствено с всичката си изразна сила и звучна красота”¹.

И ако има спорове дали е най-сполучлив терминът книжовно-разговорна реч (КРР), ако все още се срещат и песимистични нотки на съмнения от необходимостта да се изследва този феномен, или пък не сме единодушни по въпроса има ли или няма разговорен устен текст (РУТ) с категориалните признаци на писмения текст, то това е само потвърждение на стремежа ни към сближаване в научното търсене (а не към раздалечаване), без което езикът ни може, но ние – не, защото вече сме свързани по някакъв начин, дори и в отрицанието, с неговата жива, звучаща, всекичасна устна реч. Затова, използвайки социолингвистичния термин, ще започна с въпроса “Престижно” ли е да продължаваме изучаването на книжовно-разговорната реч? Отговорът е да. А нужно ли е? – Отговорът е също ДА! Особено ако действително подхождаме по-свободно към нея, ако не запълваме готови схеми с наши примери, ако вярваме, че нашите “опити”, ще останат в дискурса на бъдещото научно общуване. Именно тук (не за първи път!) сме съгласни с по-свободната гледна точка на Мих. Виденов за езика и общественото мнение, в която

можем да намерим отговор и на въпроса – какво е всъщност и съществува ли книжовно-разговорната реч?

Книжовно-разговорната реч (КРР) като подсистема на книжовния български език непрестанно разширява своите граници под влияние на социални, икономически, политически и културни изменения в съвременното общество. Нещо повече – чрез КРР, макар и бавно, се приближава границата на книжовната функционална подсистема към некнижовните езикови формации – жаргони, просторечие, диалектна среда. Разширяващата се периферия на КРР, от една страна, стеснява или размива нейните специфични стилистични характеристики, а от друга страна, създава необходимия речев контекст за проява на потенциалните възможности от въздействащата функция на езика. Особено интересен е семиотичният подход към КРР, направен от Цв. Йотов в докторската му дисертация².

Според нас семиотичният поглед върху КРР се представя синтезирано като чисто дискурсивно измерение на един текст (каквото според нас е устният текст), като пресичане на света, езика на субекта и с м и с л и т е, породени от това пресичане, които, пренесени в медийното пространство, могат да бъдат интенционално стимулирани в желаната посока от определени реторични стратегии.

Реториката, реторичните фигури и средства в медийното пространство все повече се проектират, забавят се от книжовно-разговорното пространство, в което се ражда новото или се възражда забравеното старо.

Стилистиката на КРР в глобален план е преди всичко съвместяване на утвърдени стилистични категории като разговорност, експресивност, образност, проявяващи се както в структурата (дълбинна и повърхнинна, вертикална и хоризонтална), така и в композицията на книжовно-разговорния текст (КРТ). Трите основни бинарни опозиции: динамика и устойчивост, стандарт и експресия, икономия и излишество (могат да бъдат номинирани и с други термини!) са според нас основни подходи при разглеждане на проблема КРР и медийно пространство. Обикновено медийно пространство се определя като особена среда, където личността изявява информационното преживяване, предполагащо определен синхрон между вътрешна нагласа на субекта и текстовете, които са му предоставени за възприемане и интерпретиране. Днес медийното прос-

транство е по нов начин продуктивен сблъсък между социалнообусловения дискурс (текст) и вътрешната нагласа у индивида за неговата интерпретация. Медийното пространство е също така обещание и свобода за връзка между тези, които го създават, и тези, които го консумират, връзка вербална, визуална, слухова, където информацията се произвежда като отношение, а не като дейност, в което е заложено взаимодействието между паметта и структурата на минало, настоящо или бъдещо събитие, но винаги актуално интерпретирано.

Медийното пространство може да бъде представено като и н с т и т у ц и о н а л и з и р а н п р о ц е с (вестник, радио, телевизия) и като н е к а н а л и з и р а н процес, с пряко участие на тези, за които е предназначен медийният дискурс. В отношението между тези два процеса се проявява динамичният механизъм на различаване и взаимозависимост в социума и в медийното пространство. П а р а м е т р и т е на речевата ситуация в съвременното медийно пространство, особено на радиоречта и на телевизионната реч (респективно радиотекста и телевизионния текст), са най-близко до параметрите на речевата ситуация, в която се поражда КРР. За нас медийното пространство е привлекателно с обстоятелството, че е и място за протичане на активни езикови процеси, място за утвърждаване на необходимостта от е д и н е н у с т е н г о в о р. Медийният текст (писмен или устен) е многостранен, поливалентен, разнообразен. Той става актуален и значим само ако бъде декодиран и интерпретиран от определен адресат. Защото например радиотекстът, за разлика от вестникарския текст или телевизионния текст се възприема линейно чрез наслаждане, прибавяне и повторение, поради което стилистичните средства на КРР са все по-търсени в този тип послания.

В настоящото научно съобщение не си поставяме за цел да проследим влиянието на КРР върху публицистиката с оглед на определени езикови единици, макар че съществуващите изследвания в тази посока засилват интереса към тях. При това проблемите са специфични за всяка медия – вестник, радио, телевизия. Нашето внимание е насочено главно към тенденциите на продължаващо взаимодействие между КРР и медийно пространство (и към р а д и о т е к с т а, и към т е л е в и з и о н н и я текст в частност).

Първо, между КРР и медийното пространство процесите на взаимодействие са в две посоки – от аналитизъм към синтетизъм и обратно. Например сложните съюзни връзки за изразяване на причинно-следствени отношения се движат от медията към разговорната реч; непълнотата, автосемантичните синтактични единици – от разговорната реч към медията (“Напънала се планината, родила мишка”). Тази тенденция е в пряка зависимост от разширяващите се параметри на речевата ситуация в радиотекста (РТ) и телевизионния текст (ТТ) в посока към РР. Ето и някои най-характерни: увеличава се числото на участниците, изграждащи РР и ТТ – в широк аспект като диалог с масите, а в тесен – по радиото и в студиото на телевизията. Променя се характерът на осведоменост за предмета на речта, което засилва присъствието на РР в изграждане на РТ или ТТ (“Толемият парламент”). Обстановката на общуване е нито официална, нито неофициална, а нещо средно, което се отразява и върху вербалния израз на текста, в който личи както културно-интелигентното равнище на участниците, така и тяхното емоционално-експресивно състояние.

Медийният текст се създава, за да информира и въздейства. Истинската новина започва своя живот днес от радиото, после се поднася, най-често с друга структура, в телевизията, и накрая се оформя като писмен текст – във вестника. Най-общо това е пътят от КРР – към КРР + ПТ (писмен) – ПТ-писмен.

Този класически път на новината в съвременното медийно пространство твърде често се променя и самата промяна носи засилен експресивен оттенък, който намира израз и в използване на езиковите средства. Например сутрин радиото “чете” вестниците, т. е. публицистичният текст (ПТ) – се интерпретира и поднася като радиотекст, който има различни модели ПТ в РТ чрез цитат или алюзия, ПТ в РТ като пародия, имитация и т. н. Със засилени интертекстуални отношения с подчертано присъствие на КРР е телевизионният текст като преглед на вестниците. Разликата с РТ е в преобладаващото присъствие на невербалните знаци – иконични, индексални, символи и условни знаци, визията, снимката, и т. н. Дори подчертаното заглавие от вестника е вече знак за зрителя. Интересен телевизионен текст (ТТ) създава София-кабел, тъй като там вестниците се четат главно пародийно, със засилено преобразуващ

интерпретационен елемент от страна на водещия, при което се структурира по същество нов телевизионен текст, не само като външна, а като вътрешно-системна структура.

Второ, все по-засилваща се е тенденцията за "отваряне" на медийното пространство както чрез самостоятелност на производителя на речта, който създава РТ – модел персонализация, така и чрез навлизане на други функционални подсистеми – научен текст (НТ), научно-популярен текст (НПТ), официално-делови текст (ОФДТ). В този процес на пресичане на различни функционални текстове е налице подчертана стилистична конвергенция, като под влияние на КРР се създава звучащ текст, близък до КРР, съчетаващ (със стилистична насоченост) ораторска отчетливост и разговорна небрежност. Стремжът е чрез предлагането (създаването) на такъв тип РТ или ТТ да се предизвика у слушателя (зрителя) необходимата за обществено-социалния, а и за политическия момент реакция: интелектуална (да разбира), емоционална (да пробуди чувства), волева (да го застави да действа). Например радио "Дарик" 1997 г.

Трето, все повече се засилва въздействащата роля на медиите и оттам използването на образни средства (особено от КРР), което в много случаи измества комуникативната функция на езика, а засилва експресивната и апелативната (езикът на улицата (организацията), на митинга). Какво е мястото на КРР в медийното пространство и какво тя внася в него, можем да видим най-вече в налагащото се разнообразие от експресивни смисли и послания, като за най-характерни можем да посочим следните:

1. Оценъчна експресивност (например: ТТ "Отзвук", "Екип 4");
2. Субективно-авторска (интерпретационен РТ или ТТ по даден проблем) (минутка на водещия, да разпръснем мъглата, в сутрешния блок темата на деня и др.);
3. Емоционална експресивност (чрез междуметия, интонация) (радиоинтервю преди новините, "Ах, тези муцуни");
4. Усилително-отделителна експресивност (въвеждащ комуникативен блок към коментар – РТ или ТТ) (13.V. По София-кабел "Ако ви изпратят за зелен хайвер, не се кахърете – върнете се с важна походка, и този, който ви е изпратил, ще си изяде ноктите", заглавията и др.);

5. Категорична или интензивна експресивност. Най-често се постига чрез въпросно-отговорни конструкции, риторични въпроси, отрицателни конструкции, чрез които се привлича вниманието на слушателя към съдържанието на новината, а не към структурата.

6. Акцентуваща експресивност – постига се в радиотекста и в телевизионния текст чрез паралингвистични средства, оформящи интонационно-прекъсълни структури, резултат от редуциране, разрушаване на изреченските схеми (експанзия), инвенсиране. По този начин не само се разширяват комуникативните възможности на синтактичните единици, но преди всичко се подчертава личната позиция, най-често различаваща се от социално-обобщената. Акцентуващата експресивност се проявява при интерпретативни РТ и ТТ, в коментарни текстове, където върху известния факт чрез присъединителна конструкция (ПК), чрез сегментираната част от простото или от сложното изречение, чрез парцелацията се постига п р е р а з п р е д е л я н е на частите с информационна наситеност в изреченията и в текста. Например коментарите по “Панорама”, по София-кабел, по “Екип 4”, в “Преди всички”, или “Преди новините”.

Пътят на тези конструкции е от разговорната реч към публицистичния текст (ПТ), художествения текст (ХТ) и оттам към книжовния език. Тенденцията е да намалява тяхната функционална преопределеност към закономерна употреба, което пък дава възможност за разширяване възможностите на прагматичната насоченост при създаването на даден медиен текст с оглед на множественост при неговото декодиране.

На пето място, важна тенденция при взаимодействието на КРР и медийното пространство е е в о л ю ц и я т а в семантиката на съчинителните съюзни връзки в простото изречение, в сложното изречение, в сложното-синтактично цяло (ССЦ) и абзаца, на текстово равнище. Наблюденията ни показват, че именно под влияние на ж и в а т а р е ч се разширява многообразието на съчинителни съюзи главно в посока на експресивно-присъединителна и експресивно-усилителна функция. Например съюзът И се използва и в КРР, и в РТ, и ТТ за изразяване на с ъ г л а с у в а н о с т, с ъ о т в е т с т в и е, с х о д с т в о, и д е н т и ф и к а ц и я, н е п р е -

къснатост, аналогичност, диференцираност, тъждество и т.н.

Експресивността в РТ и ТТ е сложен процес, тъй като словото се съчленява с музика, образ, картина, звукови фрагменти, поради което използваната КРР е до голяма степен стимулизирана и видоизменена поради необичайния контекст, необичайното обкръжение, в което се поставя. Но във всички случаи се задълбочава тенденцията към доминиращата стилистична маркираност "разговорност" (непринуденост, достъпност, маниерничене и т.н.) в медийния текст, в посланията на медийното пространство.

БЕЛЕЖКИ

¹ Калканджиев, П. Българска граматика. П-С, 1939, с. 20.

² Йотов, Цв. Разговорът и неговият глобален лингвистичен модел. С., 1994.